

Neki aspekti rašćlanjivanja riječi

Veliki broj riječi srpskohrvatskog jezika, kao i mnogih drugih jezika, može se raščlanjivati na sastavne dijelove, morfeme, od kojih su sagrađene. Na primjer: *knjiž — ev — nik*, *knjiž — nic — u*, *knjiž — ic — om*, *pred — vod — nik*, *pred — sjed — nik*, *nat — konob — ar — ov*, *pri — mor — je*, *ras — tres — ti* i sl.

Ovakvo raščlanjivanje naziva se linearnim jer su svi morfemi dati u »jednoj liniji«, bez uvida u redoslijed spajanja pojedinih dijelova tih riječi i smatra se mehaničkim. Up., za razliku od ovoga, sukcesivno raščlanjivanje ovakvih riječi gdje je prikazan vremenski redoslijed spajanja pojedinih morfema: [*nat — (konob — ar)*] — *ov*, {*pot — [(pred — sjed) — nik]*} — *ov* i sl.¹

Prvi način raščlanjivanja smatra se mehaničkim jer nam ne pruža jasan analitički uvid u uzajamne odnose tih sastavnih dijelova na kojima se zapravo i baziraju generativna moć i operativna svojstva riječi, tj. njihova »odgovornost« za što efikasniju predaju obavijesnih podataka kako na nivou gramatičke, tako i na nivou tvorbene morfologije. A operativna svojstva riječi baziraju se prije svega na principu binarnosti² njihove strukture. To znači da se riječi, pored ovakvog, mehaničkog, raščlanjivanja, mogu i moraju, kako iz aspekta gramatičke, tako i iz aspekta tvorbene morfologije, raščlanjivati na po dva, za taj aspekt (gramatički ili tvorbeni) aktivna sastavna dijela.

Uopće prilikom analize pojedinih jezičkih pojava moramo se po mogućnosti što discipliniranije pridržavati jednog određenog ugla

¹ Ovakvo raščlanjivanje, iako je takođe linearno predočeno, ukazuje na redoslijed spajanja morfema: od riječi *konoba* dobili smo riječ *konobar*, od *konobar* riječ *natkonobar*, od *natkonobar — natkonobarov* i sl., tj. ovakvim raščlanjivanjem ukazuje se na stupnjeviti karakter ovakvih obrazovanja, pa ovakvo raščlanjivanje nije mehaničko i bazira se na principu binarnosti ili dihotomije jezičkih struktura. To je takozvano rastavljanje na neposredne sastavnice (NS).

² O principu binarnosti ili dihotomije i o neposrednim sastavnicama (immediate constituents) vidi u članku M. Ančić — Obradović: Sufiksna tvorba imenica pomoću nultog sufiksa, *Književni jezik*, Sarajevo, br. 1—2, 75.

promatranja primjerenog za tu pojavu što ne isključuje mogućnost, pa i potrebu, posmatranja iste pojave i iz nekog drugog aspekta, ali samo uz strogo vođenje računa o tom nekom drugom aspektu. Ovo se, dakako, odnosi na analizu datih pojava pri naučno-ispitivačkom tretmanu.

Međutim u toku davanja i primanja obavijesti, dakle u procesu sporazumijevanja, sve informacije iz oblasti tvorbeno morfolologije i iz oblasti gramatičke morfolologije, kao i informacije sintaksičkog i čisto leksičkog karaktera daju se i primaju upravo u jednom linearnom nizu, i lice koje govori, odnosno koje prima i dešifruje obavijest, u stvari i nije svjesno na koji način to upravo čini. Zato se ovakvo »mehaničko« raščlanjivanje na neki način ipak nameće, i mi ga se ne možemo apsolutno odreći, jer nam, a da mi sami nismo svjesni kako, određena jezička jedinica na osnovu svoje u toku govora linearno predložene morfološke strukture u datom momentu, a na osnovu svojih sastavnih dijelova, pruža određena značenja, određene informacije o samoj sebi kao jednoj od komponenata unutar jedne manje ili veće informativne cjeline kao što su, na primjer, sintagma ili rečenica i kao jednom od korelata sa svojim određenim mjestom unutar cjelokupnog jezičkog sistema.

Dakle, u svojevršnom sklopu, u kombinaciji s drugim riječima, u kontekstu, zajedno sa ostalim jezičkim jedinicama, ili u situativnom kontekstu određena riječ vrši osnovnu funkciju jezika — funkciju pružanja izvjesne obavijesti, služi cilju sporazumijevanja. A sve ovo čini u prvom redu na osnovu svoje glasovne, tj. morfonološke strukture, tj. na osnovu svojih sastavnih dijelova, koje na izvjestan način »uočava« i lingvistički neobrazovan, zapravo svaki, i najneobrazovaniji, nosilac jezika. Zato, dakle, ne možemo negirati ni prilično nametljivu mogućnost linearnog raščlanjivanja pojedinih riječi koje je, manje — više svjesno, dostupno svim nosiocima jezika.

Zbog ovoga predlažemo tri aspekta analitičkih operacija nad ovakvim riječima:

1. Općemorfološki plan, tj. mehaničko raščlanjivanje prema morfemima od kojih se sastoji riječ. Na primjer: *pred — škol — ski, po — tres — ti, mlad — ic — ev — og, bez — duš — an, bez — obraz — nik, bal — av — ac, iz — voz, raz — vod, pred — vod — nik — om, ne — brat, od — jedan — put, pri — mor — je.*³

³ Općemorfološki plan treba shvatiti kao osnovni, orijentacioni plan uočavanja sastavnih dijelova pojedinih riječi. Ovakvo raščlanjivanje ne treba poistovjetiti sa raščlanjivanjem na morfeme kao »krajnji rezultat analiza iska-za (teksta) gramatičkim sredstvima« (vidi R. Simić, Metodološki pristup morfematici imeničkih reči, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XVII/2, Matica srpska, Novi Sad, 1974, str. 84) u smislu naučne analize.

Naime, u tom bi se slučaju, na primjer, riječ *izvoz* umjesto kao *iz — voz*, morala raščlanjivati na sljedeći način: [(*iz — voz*) — Ø] — Ø, tj. morfem *iz* — plus morfem *—voz* — od kojih se sastoji osnova za tvorbu riječi *izvoz* — (od glagola »izvoziti«) plus multi morfem (—Ø) kao sufiks, tj. kao formant koji je poslužio za tvorbu riječi *izvoz* od pomenutog glagola *izvoziti* plus multi morfem (—Ø) kao fleksijski nastavak (nulta fleksija, nulta gramema), koji služi kao pokazatelj nominativa jednine imenica muškog roda date paradigme.

2. **Gramatičkomorfološki plan**, tj. raščlanjivanje sa stanovišta građenja oblika riječi. Ovakvo raščlanjivanje obavezuje nas da poštujuemo navedeni princip binarnosti, tj. da prilikom ovakvog raščlanjivanja prihvatimo postavku o obaveznoj dvočlanosti ispitivanog objekta. Prema tome, riječi se na gramatičkomorfološkom planu raščlanjuju na po dva, za taj aspekt (gramatički), operativna dijela. Na primjer: *predvodnik — om, predškolsk — oga, potres — eš, nebrat — u, zapjeva — vši, prepisuju — či, mladičev — im, izvoz — om, bezobraznik — e, balavac — a, razvod — ima, primorj — u, učiteljic — a, prolaznik — Ø*.

U posljednjem primjeru odsustvo nastavka, tj. preciznije »nulti« nastavak služi kao pokazatelj nominativa jednine muškog roda date paradigme u poređenju sa drugim padežima iste paradigme. Up., npr., genitiv ili dativ jednine gdje se sreću fleksijski nastavci *-a i -u*: *prolaznik — a, prolaznik — u i sl.*

3. **Tvorbenomorfološki plan**, tj. raščlanjivanje na planu tvorbe riječi. I ovdje moramo voditi računa o principu dvočlanosti (binarnosti, dihotomije), morfonološke strukture ispitivane riječi, ali sada o dvočlanosti sa stanovišta tvorbe riječi, tj. sa stanovišta tvorbene morfologije gdje kao konstitutivni dijelovi date riječi ne djeluju isti operativni elementi kao kod gramatičke morfologije. Na primjer. *bezobraz(a)n—ik, balav—ac, pripad—nik, po—tresti, raz—mrsiti, ras — podijeliti, pred — voditi, bezduš(a)n — ik, razum — an, dječak — ov, pošt — arina, učitelj — ica, razgled — nica, zemlj — ište, izvoz — Ø⁴, pri — mor — je, za — peć — ak⁵ i sl.*

Na nivou tvorbe riječi izvedenice tipa *učitelj — ica, pošt — arina, zemlj — ište* raščlanjujemo samo na po dva morfema bez izdvajanja fleksijskog nastavka *-a*, odnosno *-e* kao pokazatelja nominativa jednine ženskog, odnosno srednjeg roda datih imenica s njima odgovarajućim paradigmama. Isto tako ne izdvaja se ni nulti nastavak (*-Ø*) kod izvedenica muškog roda sa nultom fleksijom u nominativu jednine. U sovjetskoj lingvistici prilično se insistira na odvajanju tvorbenog sufiksa od fleksijskog nastavka, što znači da se prilikom ovakvih analitičkih operacija sufiksi strogo razgraniču-

Međutim, ovakav način posmatranja (princip binarnosti) sastavnih dijelova jezičkih jedinica nije svjesno dostupan prosječnom nosiocu jezika, iako on prilikom govora (sinteze) i slušanja (analize) nesvjesno suvereno vlada njime.

Zato naš »općemorfološki« plan počiva na mogućnosti raspoznavanja jezičkih segmenata koje je pristupačno i neupućenijima.

Naš općemorfološki plan raščlanjivanja, naravno, ne može se poistovjetiti ni sa pojmom »etimološki«.

⁴ O nultim sufiksima vidi u pomenutom članku M. Ančić — Obradović.

⁵ I za riječi ovakve strukture je po našem mišljenju karakteristična binarnost u smislu istovremenog spajanja osnove *—peć—* sa sastavnicom *za—* *—ak* koja se, istina, sastoji od dva osnovi za tvorbu s obje strane dodata morfema, ali činjenica da se jedna sastavnica sastoji od dva morfema spada u općemorfološki plan, a sa stanovišta tvorbe riječi bitno je da su ta dva morfema prilikom tvorbe uzajamno uslovljena i u jednom zahvatu dodata osnovi za tvorbu *—peć—*, pa se, prema tome, za proces tvorbe riječi mogu smatrati jednom sastavnicom. Vidi opširnije u navedenom članku.

ju od fleksije; tj.: -ic-, -arin-, -išt- i sl. Naša nauka o tvorbi na ovome naročito ne insistira, pa u ovakvim slučajevima kao tvorbenne formante izdvaja elemente -ica, -arina, -ište i sl. Stav naše lingvistike, što je u stvari i klasični pristup ovom pitanju, po našem mišljenju je prihvatljiviji, jer u procesu tvorbe nastaje nova riječ sa svim svojim kategorijalnim i paradigmatiskim oznakama i odlikama. Prema tome, tek nakon postanka neke nove izvedene riječi za koju je sa stanovišta tvorbe karakteristična dvočlanost bez obzira od koliko se morfema sastoji svaki pojedini od ta dva obavezna sastavna člana, od dvije obavezne sastavnice (up. *raz/gled — nic/a uči/telj — ic/a*) možemo preći na razmatranje drugog aspekta raščlanjivanja, tj. raščlanjivanja na osnovu gramatičke (ne tvorbenel) morfologije. Naime, mi smatramo da tvorbeno raščlanjivanje na dva aktivna tvorbeni dijela treba da dâ uvid u tvorbenu strukturu: *razgled — nica*, gdje jedan operativni dio predstavlja osnovu za tvorbu (*razgled-*), a drugi tvorbeni formant (*-nica*). Tek tada, na osnovu čitave ove već kreirane riječi može se utvrditi da smo datom tvorbenom operacijom dobili imenicu ženskog roda s nominativom jednine na -a, koja se dalje sa stanovišta gramatičke morfologije, a opet po principu binarnosti, raščlanjuje također na dva za ovaj aspekt operativna dijela, ovog puta na: osnovu za građenje oblika (*razglednic-*) i fleksijski nastavak (*-a*). A ovakvo raščlanjivanje daje nam pak uvid u gramatičku morfonološku strukturu date riječi.

Raščlanjivanje riječi tipa *razglednica* sa stanovišta tvorbe na *razgled — nic — a* u stvari svjedoči o vrlo dosljednom nerazlikovanju i ignorisanju dva potpuno različita morfološka aspekta: tvorbene, s jedne strane, i gramatičke morfologije, s druge.

Ovakvim našim stavom pokazujemo da na tvorbu riječi gledamo kao na poseban jezički nivo, kao na takozvanu tvorbenu morfologiju koju vrlo uporno odvajamo od gramatičke.

Kao osnovni kriterij za raščlanjivanje riječi na razini tvorbe, a sa stanovišta sinhronije, uzimamo živ, za savremeni jezik semantički jasno motivisan saodnos »izvedena riječ« naprama »riječ koja je motiv više«. Up. *pripadnik* (*pripadati*), *pjevač* (*pjevati*), *snimatelj* (*snimati*), *balavac* (*balav*), *bezobraznik* (*bezobrazan*), *mladić* (*mlad*), *bačvar* (*bačva*), *građanin* (*grad*), *blagajnik* (*blagajna*), *raznositi* (*nositi*), *odbaciti* (*baciti*), *prepisati* (*pisati*), *razuman* (*razum*), *pohlepan* (*pohlepa*), *grešan* (*grijech*), *uvoz* (*uvoziti*), *nanos* (*nanositi*), *pregled* (*pregledati*) itd., itd.

Zbog ovakvog postulata riječ *razbojnik* sa stanovišta sinhronije, a na nivou tvorbe riječi, može se smatrati neizvedenom, jer u savremenom srpskohrvatskom jeziku ne postoji sasvim jasan seman-

tički odnos *razbojnik* : *razboj* s obzirom da riječ *razboj*⁶ u savremenom jeziku ne postoji. Prema tome sa stanovišta sinhronične tvorbe riječi navedena riječ *razbojnik* ne bi se mogla dijeliti na sastavne dijelove, tj. na dva za tvorbu riječi operativna sastavna člana, a ova činjenica govori o tome da je datu riječ već djelomično zahvatio proces leksikalizacije. Sa stanovišta gramatičke morfologije data riječ raščlanjuje se na *razbojnik* — Ø, gdje se odsustvo nastavka tretira kao nulta fleksija. A sa stanovišta općemorfološkog ista riječ raščlanjuje se na tri morfema: *raz* — *boj* — *nik*.

Vidimo, dakle, da se raščlanjivanje riječi prema navedena tri ishodišna aspekta ne podudara, tj. ne mora podudarati, što ne znači da se ne smije i ne može podudariti. Tako se općemorfološki plan raščlanjivanja riječi *radnik* podudara s tvorbenim raščlanjivanjem, tj. u oba slučaja datu riječ raščlanjujemo na po dva dijela: *rad* — *nik*. Isto se tako morfološko raščlanjivanje riječi *čelim* — *ima knjig* — *u* podudara sa raščlanjivanjem tih riječi na nivou gramatičke morfologije.

Za raščlanjivanje riječi na razini tvorbe riječi za osnovnu orijentaciju kao što je već rečeno, prihvatamo semantički kriterij, tj. za savremeni jezik aktivnu značenjsku vezu na liniji: **izvedenica** — **prama riječ koja je motiv**⁷. A ovo znači da će nam prilikom analize tvorbene morfološke strukture izvedene riječi, tj. prilikom određivanja kojom je riječju izvedenica motivisana kao osnovno polazište služiti semantička struktura date izvedenice, tj. smisla ona ve-

⁶ U savremenom jeziku, istina, postoji riječ *razboj*, ali u drugom značenju, tj. u značenju »tkalački stan«, »mašina za tkanje«.

Osnovu *razboj* — u značenju koje je semantički povezano sa riječju *razbojnik* srećemo pak u riječima *razbojnički*, *razbojništvo*, *razbojište* i u za savremenog mlađeg nosioca srpskohrvatskog jezika donekle arhaičnoj riječi *razbojstvo*.

Prve dvije od navedenih riječi motivisane su upravo ispitivanom riječju *razbojnik* (*razbojnik* — *razbojnički* kao *učenik* — *učenički*, *razbojnik* — *razbojništvo* kao *pregalac* — *pregalaštvo*). Treća riječ (*razbojište*) niti je postala od riječi *razbojnik*, niti datu riječ *razbojnik* motivirše. Četvrta riječ *razbojstvo* nije više osobito živa u savremenom književnom jeziku i u upotrebi se sve više zamjenjuje riječju *razbojništvo* pa se za prosječnog nosioca jezika uopće ne nameće kao riječ kojom bi se mogla motivisati imenica *razbojnik*. Ali čak ako bismo riječ *razbojstvo* i prihvatili kao imenicu kojom se može motivisati imenica *razbojnik*, ne bismo opet imali sasvim »čist« slučaj. Up. *razboj* — *nik*: *razboj* — *stvo*. Ovakve »osnove«, tj. ovakvi glasovni kompleksi koji se sreću u dvije ili više riječi, a nigdje samostalno, u sovjetskoj lingvistici nazivaju se »vezanim« osnovama.

Ruska riječ *razbojnik* motivisana je, jer u savremenom ruskom jeziku postoji živa semantička veza između riječi *razbojnik* i riječi *razboj*, koja je jasno motivirše, i od koje je ona, prema tome, i tvorena. Tako je ruska riječ *razbojnik* na planu sinhronične tvorbene morfologije nesumnjivo raščlanjiva, što joj i daje status izvedene riječi.

za između ispitivane izvedenice i riječi od koje je ona postala.⁷ Ova smisaona veza u stvari je većinom veoma providna i jasna što ćemo ilustrovati na primjerima izvedenih imenica sa značenjem lica muškog roda.

1. Glagolske osnove, tj. izvedenica je motivisana glagolom:
prima — *lac* (onaj koji *prima*), *prevodi* — *lac* (onaj koji *prevodi*), *kov* — *ač* (onaj koji *kuje*), *pjev* — *ač* (onaj koji *pjeva*), *predvod* — *nik* (onaj koji *predvodi*), *nadgled* — *nik* (onaj koji *nadgleda*), *lov* — *ac* (onaj koji *lovi*), *glum* — *ac* (onaj koji *glumi*), *uči* — *telj* (onaj koji *uči*), *snima* — *telj* (onaj koji *snima*), *čuv* — *ar* (onaj koji *čuva*), *kuh* — *ar* (onaj koji *kuha*), *hvali* — *ša* (onaj koji *se hvali*), *štedi* — *ša* (onaj koji *štedi*), *cereka* — *lo* (onaj koji *se cereka*), *njuška* — *lo* (onaj koji *njuška*), *uliz* — *ica* (onaj koji *se ulizuje*), *ubi* — *ca* (onaj koji *ubija*, koji je *ubio*), *šep* — *onja* (onaj koji *šepa*), *žder* — *onja* (onaj koji *ždere*), *nišan* — *džija* (onaj koji *nišani*), *galam* — *džija* (onaj koji *galami*), *lakt* — *aš* (onaj koji *se lakta*), *pljačk* — *aš* (onaj koji *pljačka*), *buba* — *lica* (onaj koji *buba*), *svađa* — *lica* (onaj koji *se svađa*), *gon* — *ič* (onaj koji *goni*), *vod* — *ič* (onaj koji *vodi*), *laž* — *ov* (onaj koji *laže*), *brblj* — *ov* (onaj koji *brblja*), *kart* — *aroš* (onaj koji *se karta*), *petlj* — *aroš* (onaj koji *petlja*) i sl.

2. Pridjevske osnove, tj. izvedenica je motivisana pridjevom:
nezahvaln — *ik* (onaj koji je *nezahvalan*), *bezobrazn* — *ik* (onaj koji je *bezobrazan*), *star* — *ac* (onaj koji je *star*), *mudr* — *ac* (onaj koji je *mudar*), *blesav* — *ac* (onaj koji je *blesav*), *dovitljiv* — *ac* (onaj koji je *dovitljiv*), *lud* — *ak* (onaj koji je *lud*), *prost* — *ak* (onaj koji je *prost*), *bogat* — *aš* (onaj koji je *bogat*), *mlad* — *ič* (onaj koji je *mlad*), *slab* — *ič* (onaj koji je *slab*), *glup* — *an* (onaj koji je *glup*), *ljut* — *ica* (onaj koji je *ljut*), *podmukl* — *ica* (onaj koji je *podmukao*), *lijen* — *čina* (onaj koji je *lijen*), *mal* — *iša* (onaj koji je *malen*, *mal*), *tvrd* — *iša* (onaj koji je *tvrd*, *škrt*), *dug* — *onja* (onaj koji je *dug*), *nov* — *ajlija* (onaj koji je »*novi*«), *blond* — *in* (onaj koji je *blond*), *prljav* — *ko* (onaj koji je *prljav*), *prgav* — *ko* (onaj koji je *prgav*) i sl.

3. Imeničke osnove, tj. izvedenica je motivisana imenicom:
blagaj — *nik* (onaj koji vodi *blagajnu*), *držav* — *nik* (onaj koji upravlja *državom*), *bačv* — *ar* (onaj koji pravi ili popravljiva *bačve*), *tifus* — *ar* (onaj koji boluje od *tifusa*), *padobran* — *ac* (onaj koji skače *padobranom*), *saobraćaj* — *ac* (onaj koji reguliše *saobraćaj*), *planin* — *ac* (onaj koji živi u *planini*), *polj* — *ak* (onaj koji *čuva polje*), *dvojk* — *aš* (onaj koji dobija »*dvojke*«), *menz* — *aš* (onaj koji

⁷ Na ovoj smisaonoj vezi naročito insistira G. O. Vinokur koji uz to smatra da se »značenje izvedenih riječi uvijek može definisati upućivanjem na značenje odgovarajuće osnove za tvorbu, pri čemu upravo takvo tumačenje značenja izvedenih riječi, a ne direktan opis odgovarajućeg predmeta stvarnosti, i predstavlja u stvari lingvistički cilj u proučavanju značenja riječi«

(Vidi G. O. Vinokur: *Zametki po russkomu slovoobrazovaniju*. Izbrannyje raboty po russkomu jeziku. Moskva, 1955, str. 421.)

Velika je šteta što su mnogi ispitivači, prihvativši ovaj kriterij, na putu ka tome cilju na polovini puta zastali.

se hrani u menzi), *građ* — *anin* (onaj koji živi u *građu*), *otoč* — *anin* (onaj koji živi na *otoku*), *mlijek* — *oša* (onaj koji voli *mlijeko*), *med* — *onja* (onaj koji voli *med*), *bureg* — *džija* (onaj koji pravi i prodaje *burek*), *skel* — *edžija* (onaj koji vozi *skelu*), *fakultet* — *lija* (onaj koji je završio *fakultet*), *zanat* — *lija* (onaj koji se bavi *zanimom*), *žensk* — *aroš* (onaj koji voli *žensko*), *mes* — *aroš* (onaj koji voli *meso*) i sl.

Međutim, pored ovih jasno motivisanih primjera susreću se i takvi slučajevi gdje je bez semantičkog kriterija teško ili uopće nemoguće odrediti s kojom bi zapravo vrstom riječi trebalo povezati osnovu za tvorbu. Na primjer izvedenica *praznovjerac* asocira i s imenicom *praznovjerje* i s pridjevom *praznovjeran*. Ali budući da *praznovjerac* znači »onaj koji je *praznovjeran*«, mi datu izvedenicu povezujemo s pridjevskom osnovom.

Isto tako morfološka struktura izvedenice *bolesnik* asocira i s imenicom *bolest* i s pridjevom *bolestan*. I ovdje osnovu za tvorbu tretiramo kao pridjevsku, jer data riječ znači »onaj koji je *bolestan*«. Ovaj primjer nešto dublje zadire u osjetljivo pitanje raščlanjivanja tvorbene morfonološke strukture u tom smislu što, ovako tretirana, tj. kao da je izvedena od pridjevske osnove, ova izvedenica se raščlanjuje na osnovu za tvorbu *boles(t)n* — i sufiks —*ik* (*bolesn* — *ik*). Ako bismo ovu izvedenu riječ povezali s imenicom, njena tvorbeno morfonološka struktura izgledala bi drugačije: *boles(t)* — *nik*. Znači u prvoj verziji izdvaja se sufiks —*ik*, a u drugoj —*nik*.⁸

Izvedenice *laktaš*, *burgijaš*, *kuglaš*, *kartaš*, *galamdžija*, *dobitnik*, *pomoćnik*, *posjednik* i sl. na osnovu svoje tvorbene morfološke strukture asociraju sa riječima *lakat* i *laktati se*, *burgija* i *burgijati*, *kugla* i *kuglati se*, *karte* i *kartati se*, *galama* i *galamiti*, *dobit* i *dobiti*, *pomoć* i *pomoći*, *posjed* i *posjedovati* i sl., pa se ispitivači u ovakvim situacijama obično teško odlučuju s kojom će kategorijom riječi smislaono povezati osnovu za tvorbu. Međutim pri svakoj ovakvoj i sličnoj dilemi može da pomogne i pomaže značenjski plan, tj. semantička struktura izvedenice plus princip da, ako to njeno značenje dozvoljava, datu izvedenicu treba istumačiti što jednostavnije, tj. treba je svesti na najpogodljiviju semantičku strukturu. Prema tome, najpodesnije je pomenute primjere povezati sa glagolima: *laktaš* (onaj koji se *lakta*), *burgijaš* (onaj koji *burgija*), *kuglaš* (onaj koji se *kugla*), *kartaš* (onaj koji *karta*), *galamdžija* (onaj koji *galami*), *dobitnik* (onaj koji *dobija*, koji je *dobio*), *pomoćnik* (onaj

⁸ Oko ovakvih pitanja su se u sovjetskoj lingvistici prosto koplja lomila. Vidi M. Ančić — Obradović: Položaj izvedenih imenica sa značenjem lica muškog roda u sistemu izvedenica sa značenjem predmeta (Generativni procesi i generativni mehanizmi) ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka, Radovi LV, knjiga 18, Sarajevo, 1975, str. 171, fusnota 28.

U posljednje vrijeme sreću se i umjereniji stavovi, na primjer u Gramatici AN SSSR od 1970. gdje se u određenim nejasnim i spornim slučajevima dopušta i motivisanje imenicom i motivisanje pridjevom i sl. Međutim u sovjetskoj literaturi do sada ne postoji jasno izgrađen stav, ne postoje pravila za određivanje motivisanosti. Mi smo takva pravila za određivanje motivisanosti imenica sa značenjem lica postavili u pomenutom radu.

koji *pomaže*), *posjednik* (onaj koji *posjeduje*) i sl., jer je za date tvorbene morfološke strukture ovo najprostije objašnjenje njihovih semantičkih struktura. Na primjer izvedenica *pomoćnik* može se istumačiti i kao »onaj koji pruža pomoć« i kao »onaj koji pomaže« a dobitnik kao »onaj koji ostvaruje dobit« i kao »onaj koji je dobio, koji dobija«. Međutim, pošto »pružati pomoć« ima isto značenje kao i »pomagati«, (*pomoći*) a »ostvarivati, ostvariti dobit« isto što i »dobiti, dobijati«, radije ovakvu izvedenicu povezujemo direktno s glagolom, tj. s glagolskom osnovom za tvorbu jer su imeničke osnove rezervisane uglavnom za one slučajeve gdje se semantičko objašnjenje morfološke strukture date izvedenice, tj. njena semantička struktura nikako ne može svesti na odgovarajući glagol, tj. na glagol čija bi se osnova značenjski podudarila s osnovom za tvorbu ispitivane izvedenice. Osnova za tvorbu *pomoć*— kod izvedenice *pomoćnik* svodi se na glagol *pomoći* isto kao što se osnove *dobit*— u *dobitnik* ili *posjed*— u *posjednik*, prema našoj koncepciji, smislaono povezuju s glagolima *dobiti* i *posjedovati*.

U prva dva primjera (*pomoć* — *nik*, *dobit* — *nik*) za osnovu je uzet krnji infinitiv, što je u tvorbi riječi prilično rijedak slučaj. (Up. izvedenice tipa *kosidba*, *vršidba* i sl.) Međutim jezik prilikom ovakvog generiranja u prvom redu nastoji da obezbijedi dovoljnu motivisanost izvedene riječi, pa se na razne načine dovija da to postigne. Up. strukture **pomnik*, **dobnik* koje bi bile nedovoljno motivisane (*pomni?*, *doba?*) prema jasno motivisanim *pomoćnik*, *dobitnik*. Izvjesno pravo i slobodu, za ovakvo tretiranje navedenih primjera, pored postuliranog semantičkog kriterija, pružaju nam i slična obrazovanja kao što su, na primjer, *imatnik* (*imati*), *početnik* (*početi*), *začetnik* (*začeti*) i sl. gdje ne postoje imenice *imat*, *počet*, *začet*, pa se data obrazovanja čak i ako se uzme u obzir samo morfonološka struktura, moraju povezati s glagolom, i to upravo s infinitivom.⁹ I tu se u stvari radi o svojevrsnoj budnosti jezika kada treba da se obezbijedi jasnost informacije koju takva izvedenica treba da pruža a koja se u procesu dešifriranja te obavijesti u prvom redu dobija na osnovu morfološke strukture izvedenice. Da su ove riječi obrazovane po, inače uobičajenom, kalupu *besjed/iti* — *besjed/nik*, *osvet/iti* — *osvet/nik*, *govor/iti* — *govor/nik*, *povrat/iti* — *povrat/nik*, *prolaz/iti* — *prolaz/nik*, *pokaj/ati se* — *pokaj/nik*, *predvod/iti* — *predvod/nik*, i sl., glasile bi **imnik*, **počnik*, **začnik* i sl., i u tom slučaju njihova morfonološka struktura ne bi pružala onako jasnu obavijest kao u slučaju kad joj je kao osnova za tvorbu poslužio okrnjeni infinitiv.

⁹ Osnove za tvorbu *začet*—, *načet*— ne možemo, naravno, tretirati ni kao trpni glagolski pridjev jer izvedenice postale od trpnog glagolskog pridjeva imaju sasvim drugačiju semantičku strukturu. Up. primjere *prokletnik*, *usvojenik* koji nemaju značenje »onaj koji proklinje«, »onaj koji usvaja«, već »onaj koji je proklet«, »onaj koji je usvojen«.

Riječ *posjednik* (*posjed*, *posjedovati*) takođe semantički povežemo s glagolom *posjedovati* a ne s imenicom *posjed*, jer nas na to upućuju i primjeri kao što su *posrednik* (*posredovati*), *predsjednik* (*predsjedavati*), mada se sreću i primjeri tipa *stanovnik* (*stanovati*), ali da je ova posljednja izvedenica obrazovana od osnove *stan*—, tj., **stan* — *nik* > *stanik* opet bi snaga obavijesne funkcije date jezičke jedinice, bar u momentu njene prvobitne realizacije i aktualizacije, bila dovedena u pitanje.

Držeći se gore izloženih stavova i izvedenu riječ *putnik* možemo s punim pravom semantički povezati s glagolom *putovati* jer *putnik* jeste »onaj koji *putuje*«, mada je morfonološka struktura date izvedenice glasovno znatno bliža imenici *put* ili pridjevu *putni* nego glagolu *putovati*. Ali u našem načinu ispitivanja tvorbenog mehanizma ovakvih izvedenica njihova morfološka struktura, mada »opipljivija«, služi nam samo kao osnovna orijentacija jer se, prema našem shvatanju, u semantičkoj strukturi nalazi težište cijelog mehanizma. Semantička struktura u stvari i jeste osnovno, odlučujuće jezgro onaj *spiritus movens* na osnovu kojega i radi kojega stupa u akciju tvorbeni generativni mehanizam koristeći se mogućnostima koje mu u glasovnom, tj. morfološkom struktuiranju datih riječi pruža morfološki plan sistema tvorbe riječi.

Predložena tri aspekta raščlanjivanja pomažu nam da se snagom prilikom analize i nešto neuobičajenijih morfonoloških struktura izvjesnih riječi gdje se bez razgraničenja na ove posmatračke aspekte teško može odlučiti da li je data riječ raščlanjiva ili nije jer se pojam raščlanjivosti obično identifikuje s pojmom izvedenosti.

U sovjetskoj lingvistici dugo se u svoje vrijeme vodila, a i danas je aktuelna, vrlo interesantna diskusija koja je kasnije od šale nazvana *spor o buženine* »spor o (kuhanjoj) svinjetini«. Naime, u ruskom jeziku, kao uostalom i u našem, postoje riječi tipa *svinina*, *baranina*, *konina* i sl. sa značenjem »meso životinje od čije je osnove tvorena data izvedenica«. Up. naše slične primjere: *svinjetina*, *ovčjetina*, *konjetina* i sl. Ovoj značenjskoj skupini u ruskom jeziku pripada i riječ *buženina*, ali s tom veoma bitnom razlikom što glasovni dio *bužen*— koji bi trebalo da služi kao osnova za tvorbu ne samo što ne ukazuje ni na kakvu životinju nego se ne sreće ni u jednoj drugoj riječi, što znači da je dati glasovni segment (*bužen*—) upotrebljen bez završnog glasovnog kompleksa —*ina*, tj. sam za sebe, a sa stanovišta sinhronije, apsolutno značenjski prazan.

Pitanje koje se postavlja i koje muči lingviste sastoji se u ovome: da li se data riječ *buženina* (i druge riječi sa njoj sličnim svojstvima) mogu sa stanovišta tvorbe riječi raščlanjivati na sastavne dijelove kao što se mogu raščlanjivati riječi *svin* — *ina*, *baran* — *ina*, *kon* — *ina* i sl.

Pitanje je zaista veoma interesantno, da ne kažemo »lingvistički golicavo«, i ovom veoma zanimljivom, ali i složenom pitanju trebalo bi posvetiti poseban članak.

